१०८

ऋ. १-२ गौरिवीतिः शाक्त्यः, ३, १४-१६ शक्तिर्वासिष्ठः, ४-५ ऊरुराङ्गिरसः, ६-७ ऋजिश्वा भारद्वाजः, ८-९ ऊर्ध्वसद्मा आङ्गिरसः, १०-११ कृतयशा आङ्गिरसः, १२-१३ ऋणंचयो राजर्षिः।पवमानः सोमः। काकुभः प्रगाथः - (विषमा ककुप्, समा सतोबृहती), १३ यवमध्या गायत्री।

पवस्व मधुमत्तम इन्द्राय सोम क्रतुवित्तमो मदः।महि द्युक्षतमो मदः॥ ९.१०८.०१

मधुमत्तमः- अतिशयेन मधुरः सन्। सोम- रस। क्रतुवित्तमः- सत्सङ्कल्प : सन्। मदः- हर्षकरः सन्। मदः- तृप्तिकरः सन्। महि- महात्मा सन्। द्युक्षतमः- अतिशयेन दीप्तः सन्। इन्द्राय- परमेश्वराय। पवस्व- क्षर ॥१॥

यस्य ते पीत्वा वृषभो वृषायतेऽस्य पीता स्वर्विदः।

स सुप्रकेतो अभ्यक्रमीदिषोऽच्छा वाजं नैतशः॥ ९.१०८.०२

अस्य- एतस्य। स्वर्विदः- स्वर्गज्ञस्य। ते- भवतः। पीता- पाने अनुभवे। वृषभः- वर्षक इन्द्रः। वृषायते- वृषभ इवाचरति। सः- असौ। सुप्रकेतः- शोभनप्रज्ञ इन्द्रः। वाजम्- अन्नम्। नैतशः- अश्व इव। इषः- स्वसदिच्छाः प्रति। अभ्यक्रमीत्- अभिक्रामति ॥२॥

त्वं ह्य१ङ्ग दैव्या पवमान जनिमानि द्युमत्तमः।अमृतत्वाय घोषयः॥ ९.१०८.०३

पवमान- पुनान। द्युमत्तमः- अतिशयेन दीप्तः सन्। त्वम्। हि- खलु। दैव्या जनिमानि- दिव्यजन्मानि। अमृतत्त्वाय। घोषयः- घोषं कृतवान् ॥३॥

येना नवग्वो दध्यङ्ङपोर्णुते येन विप्रास आपिरे।

देवानां सुम्ने अमृतस्य चारुणो येन श्रवांस्यानशुः॥ ९.१०८.०४

येन। नवग्वः- नवनीयगतिः। दध्यङ्- धारणाशील उपासकः। अपोर्णुते- गवां चित्किरणानां द्वारं विवृतमकरोत्। येन। विप्रासः- मेधाविनः। आपिरे- गाश्चित्किरणान् प्राप्नुवन्ति। देवानाम्- तेन रसेन देवतानाम्। सुम्ने- आनन्दे। चारुणः- सुन्दरस्य। अमृतस्य- अमृतत्त्वस्य। श्रवांसि- दिव्यश्रुतीः। आनशुः- उपासका अनुभवन्ति ॥४॥

एष स्य धारया सुतोऽव्यो वारेभिः पवते मदिन्तमः। क्रीळन्नूर्मिरपामिव॥ ९.१०८.०५

अपाम्- उदकानाम्। ऊर्मिः- तरङ्गः। क्रीळन्निव- विहरन्निव। एष स्यः- सोऽयम्। सुतः- निष्पन्नः सन्। मदिन्तमः- अतिशयेन हर्षकरः सन्। धारया। अव्यो वारेभिः- रक्षाभूतभाजनेषु प्रतीकेषु। पवते- क्षरति ॥५॥

य उस्रिया अप्या अन्तरश्मनो निर्गा अकृन्तदोजसा।

अभि व्रजं तत्निषे गव्यमश्व्यं वर्मीव धृष्णवा रुज॥ ९.१०८.०६

यः। उस्रियाः- उत्सरणशीलान्॥ अप्याः- जीवोदकसंबन्धिनः। गाः- चिद्रश्मीन्। अश्मनः- जडात्। अन्तः। ओजसा- तेजसा। निः अकृन्तत्- निरगमयत्। गव्यम्- चित्किरणसंबन्धिनम्। अश्व्यम्- प्राणसंबन्धिनम्। व्रजम्- समूहम्। अभि- अभितः। तत्निषे- व्याप्नोषि। स त्वम्। वर्मी- कवची। इव। धृष्णो- शत्रुधर्षक। आ रुज- अन्तरायान् जहि ॥६॥

आ सोता परि षिञ्चताश्वं न स्तोममप्तुरं रजस्तुरम्। वनक्रक्षमुदप्रुतम्॥ ९.१०८.०७

अश्वं न- तुरगमिव स्थितम्। स्तोमम्- मन्त्रमयम्। अप्तुरम्- मूलशक्तिधाराणां प्रेरकम्। रजस्तुरम्- तेजः प्रेरकम्। वनक्रक्षम्- आश्रितजनाकर्षकम्। उदप्रुतम्- जीवोदके प्लवमानम्। आ- समन्तात्। सोत- निष्पादयत। परि- परितः। सिञ्चत ॥७॥

सहस्रधारं वृषभं पयोवृधं प्रियं देवाय जन्मने।

ऋतेन य ऋतजातो विवावृधे राजा देव ऋतं बृहत्॥ ९.१०८.०८

यः। राजा- रञ्जकः। देवः- द्योतनशीलः। ऋतजातः- प्रकृतिनियतिजः। सहस्रधारम्- अनन्तधारम्। वृषभम्- वर्षकम्। पयोवृधम्- ज्ञानवर्धकम्। देवाय जन्मने- देवजातये। प्रियम्- प्रेमभाजनम्। बृहत्- महत्। ऋतम्- प्रकृतिनियतिभूतसत्यम्। ऋतेन- तेनैव सत्येन। विवावृधे- वर्धयति तं निष्पादयतेति शेषः ॥८॥

अभि द्युम्नं बृहद्यश इषस्पते दिदीहि देव देवयुः। वि कोशं मध्यमं युव॥ ९.१०८.०९

देव- द्योतनशील। देवयुः- द्योतनकामः सन्। देवयुः- देवकामः सन्। इषस्पते- सदिच्छापालक। द्युम्नम्- द्योतकम्। बृहत्- महत्। यशः। अभि- अभितः। दीदिहि- दीपय। मध्यमं कोशम्- अन्नमानसयोर्मध्यस्थं प्राणमयकोशम्। वि युव- विशेषेण सद्भावनया मिश्रय। अथवा असद्भावनया विगमय ॥९॥

आ वच्यस्व सुदक्ष चम्वोः सुतो विशां वह्निर्न विश्पतिः।

वृष्टिं दिवः पवस्व रीतिमपां जिन्वा गविष्टये धियः॥ ९.१०८.१०

सुदक्षः- शोभनसामर्थ्ययुक्तः सन्। आ वच्यस्व- आगच्छ। चम्वोः- द्यावापृथिव्योः। सुतः- निष्पन्नः सन्। विशाम्- जनानाम्। वह्निः- निर्वाहको राजेव। विश्पतिः- जनपालकोसि। दिवः- चिदाकाशात्। वृष्टिम्- अमृतवृष्टिम्। पवस्व- क्षर। अपाम्- जीवोदकानाम्। रीतिम्- मार्गम्। जिन्व- पूरय। गविष्टये- जिज्ञासवे। धियः- धारणाः प्रयच्छ ॥१०॥

एतमु त्यं मदच्युतं सहस्रधारं वृषभं दिवो दुहुः। विश्वा वसूनि बिभ्रतम्॥ ९.१०८.११

एतं त्यम्- अमुमेनम्। मदच्युतम्- हर्षप्रेरकम्। सहस्रधारम्- अनन्तधारम्। वृषभम्- वर्षकम्। विश्वा वसूनि- सर्वाः संपदः। बिभ्रतम्- धरन्तम्। दिवः- चिदाकाशात्। दुहुः- दुहन्ति ॥११॥

वृषा वि जज्ञे जनयन्नमर्त्यः प्रतपञ्ज्योतिषा तमः।

स सुष्टुतः कविभिर्निर्णिजं दधे त्रिधात्वस्य दंससा॥ ९.१०८.१२

वृषा- वर्षकः सोमः। विजज्ञे। जनयन्- मन्त्रमुत्पादयन्। अमर्त्यः- अमरः। ज्योतिषा। तमः- अन्धकारम्। प्रतपन्- बाधमानः। सः- असौ। कविभिः- क्रन्तदर्शिभिः। सुष्टुतः- सुष्ठु स्तुतः। त्रिधातु- त्रिषु स्थानेषु भूर्भुवःसुवःस्थानेषु। दंससा- विद्यया दर्शनेन वा। दसि दंसनदर्शनयोः। निर्णिजम्- रूपम्। दधे- धृतवान्॥१२॥

स सुन्वे यो वसूनां यो रायामानेता य इळानाम्।सोमो यः सुक्षितीनाम्॥ ९.१०८.१३

यः। वसूनाम्- संपदाम्। रायाम्- दानयोग्यधनानाम्। इळानाम्- मन्त्राणाम्। सुक्षितीनाम्- सुभूमिकानाम्। दाता। सः। सोमः- रसः। सुन्वे- निष्पन्नः॥१३॥

यस्य न इन्द्रः पिबाद्यस्य मरुतो यस्य वार्यमणा भगः।

आ येन मित्रावरुणा करामह एन्द्रमवसे महे॥ ९.१०८.१४

नः- अस्माकम्। यस्य- यं रसम्। इन्द्रः- ईशनाधिदेवता। पिबात्- पिबति। अनुभवति। यस्य- यम्। मरुतः- प्राणविशेषाः। अर्यमणा- औदार्याधिदेवतया। भगः- सौभाग्याधिदेवता च। अनुभवन्ति। येन। मित्रावरुणा- स्नेहाधिदेवतामृताधिदेवताञ्च। आ करामहे- अभिमुखीकुर्महे। महसे- महत्यै। अवसे- रक्षायै। आ इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतं अभिमुखीकुर्महे। स सुन्वे॥१४॥

इन्द्राय सोम पातवे नृभिर्यतः स्वायुधो मदिन्तमः।पवस्व मधुमत्तमः॥ ९.१०८.१५

सोम- रस। नृभिः- उपासकैः। यतः- संयतः सन्। स्वायुधः- शोभनायुधः सन्। मदिन्तमः- अतिशयेन हर्षकरः सन्। मधुमत्तमः- अतिशयेन मधुरः सन्। इन्द्राय पातवे- इन्द्रानुभूतये। पवस्व- क्षर ॥१५॥

इन्द्रस्य हार्दि सोमधानमा विश समुद्रमिव सिन्धवः।

जुष्टो मित्राय वरुणाय वायवे दिवो विष्टम्भ उत्तमः॥ ९.१०८.१६

इन्द्रस्य- ईशनाधिदैवतस्य। हार्दि- हार्दम्। सोमधानम्- भाजनं प्रतीकं वा। सिन्धवः- नद्यः। समुद्रमिव। आ विश- प्रविश। मित्राय- स्नेहाधिदैवताय। वरुणाय- ऋताधिदैवताय। वायवे- प्राणाधिदैवताय। जुष्टः- सेवितोसि। दिवः- नभसः। विष्टम्भः- स्थापकोसि। उत्तमः- श्रेष्ठोसि ॥१६॥